

Z zgodovinarjevo roko

Študije sem se lotil predvsem iz dveh razlogov. Prvi je zagotovo moja zgodovinarska radovednost, saj sem se veliko ukvarjal s tematiko prve svetovno vojne, in sicer predvsem z vojaško-političnega vidika. Ta študija pa prikazuje precej specifično temo, ki se sicer tudi dotika vojaško-politične zgodovine, vendar poudarja predvsem tematiko iz t. i. zgodovine vsakdanjega življenja. Ta tema z zgodovinarjevo roko, tj. na osnovi analize dostopnih, primarnih zgodovinskih virov, še ni bila obdelana.

Drugi razlog pa je dejstvo, da sem več kot petindvajset let vodnik reševalnih psov, t. i. ruševinarjev, in da sem bil več kot sedemnajst let podpredsednik svetovne organizacije vodnikov IRO – Internationale Rettungshunde Organisation / International Rescue Dog Organisation. Tako sem imel možnost, da sem vodil mednarodno ekipo vodnikov reševalnih psov v Turčijo, ki jo je 17. avgusta 1999 prizadejal katastrofalni potres. Tam sem se na licu mesta seznanil s tragičnimi posledicami potresa. Po številu žrtev in razsežnostih se sicer brežiški potres niti od daleč ne more primerjati z avgustovskim v turški Yalovi, po obliki škode in trpljenju prebivalstva pa, »mutatis mutandis«, vsekakor. Zato me je še posebej pritegnila tematika enega najmočnejših potresov na Slovenskem.

Objavljeno besedilo ima dva enakovredna dela. Prvi je zgodovinopisna študija z naslovom »Potres v Brežicah in okolici 29. 1. 1917«, kakor jo izrisujejo na novo pridobljeni arhivski, t. i. primarni viri, ki jih doslej še nihče ni obdelal. Drugi del pa predstavlja objava originalnega gradiva popisa in ocene škode pri brežiškem potresu, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, in ga je za objavo pripravila **Vanja Pfajfar**, ter prevod le-tega, ki ga je opravila **Mirka Nečak**. Ta del naj bi omogočil nove informacije še drugim raziskovalcem tega dogajanja. Posebej pa je objava teh virov pomembna za seizmologe in geologe, saj lahko podatke uporabijo pri svojem znanstvenem delu.

Pri delu na študiji in iskanju gradiva ter literature so mi pomagali mnoge kolegice in kolegi ter številne inštitucije. Zahvaljujem se seizmologinji, ge. **Ini Cecić iz Agencije Republike Slovenije za okolje (ARSO)**, ki mi je dala pobudo za študijo, ter **GEN energiji d. o. o.**, ki je delo financiralo.

Brez pomoči kolegic iz knjižnice Oddelka za zgodovino FF, mag. Barbare Šatej, mag. Maje Božič in mag. Ane Marije Lamut, bi bilo moje delo mnogo težje. Prav tako je bila nepogrešljiva pomoč mojih sodelavcev na fakulteti: asistenta dr. Petra Mikše in docentke dr. Kornelije Ajlec, pa tudi fakultetnih kolegov: docenta dr. Žige Zwittera in lektorja mag. Nika Hudelje, ki sta mi stala ob strani pri zapleteni transkripciji nekaterih dokumentov in pojasnjevanju nekaterih nemških terminov iz tistega časa. Prijazne pomoči, zlasti z informacijami o arhivskem gradivu, sem bil deležen tudi s strani arhivarjev ARS: dr. Jožeta Škofljanca in Andreje Klasinc Škofljanec, sodelavke Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani, mag. Mateje Tominšek Perovšek, ter sodelavcev Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Zgodovinskega arhiva Celje, Pokrajinskega arhiva Maribor, Enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu in Posavskega muzeja Brežice – še posebej kustosinje Vlaste Deak. Hvala tudi Slovenski frančiškanski provinci Sv. Križa v Ljubljani, da so mi omogočili vpogled v njihov arhiv.

Še posebno se zahvaljujem Mirki Nečak za težko in mukotrpno delo prevajanja arhivskega gradiva iz, po besedju in pisavi, »starega« nemškega jezika. Brez zglednega sodelovanja in pomoči avstrijskega Landesarchiva für Steiermark/Štajerskega deželne arhiva te študije sploh ne bi bilo.

Temeljni namen pričujoče študije je torej skozi obdelavo na novo odkritega – predvsem arhivskega gradiva – prispevati nov kamenček v zgodovinsko sliko o potresu v Brežicah in okolici 29. 1. 1917. Zato sem se v največji možni meri izognil ponavljanju že znanega. Literaturo in časopisne vire pa sem uporabil le toliko, kolikor to zahteva boljše razumevanje naslovne tematike.

Ob tej priložnosti bi rad poudaril nekatere značilnosti študije, ki je sicer obširnejša.¹ Celovita študija vsebuje namreč še poglavji: **Slovenci v habsburški monarhiji ob prelomu stoletja in v času potresa 29. 1. 1917 in Upravno-teritorialna razdelitev slovenskih dežel v Avstro-Ogrski na prelomu stoletja s posebnim ozirom na deželo Štajersko (19./20. stoletje)**, a sta ti dve napisani na osnovi literature. Njuna tematika je širši javnosti že znana ter posledično manj zanimiva. Zato jih tu ne bomo objavili. Študija, kljub uporabi novih primarnih arhivskih virov, ne prinaša »revolucionarnih« sprememb v dosedanjem splošnem vedenju o potresu v Brežicah, gledano seveda z očmi zgodovinarja. Prepričan sem, da ležita njena pomembnost in novost zlasti v orisu podrobnosti iz vsakdanjega življenja in naporov za odpravo posledic potresa v letih 1917–1918. Posebej je pomemben tisti del vsebine tu objavljene študije, ki govori o težavah pri zbiranju sredstev za obnovo, nabavi gradbenega materiala, strokovnih

1 Rokopis celotne študije hranita GEN energija d. o. o. in avtor.

delavcev in o težavah sodelovanja z vojsko, ki je pravzaprav edina lahko pomagala prebivalstvu. Težave so bile namreč zelo velike, saj je bila samo finančna škoda ocenjena na okoli 2 milijona kron, kar po nekaterih primerjavah znaša okoli 4 milijone €.

V tem delu so bile dodatno osvetljene podrobnosti organiziranja dejavnosti prof. dr. Aleksandra Tornquista s Tehnične visoke šole v Gradcu. Dr. Tornquist je bil najpomembnejši strokovnjak za potrese v monarhiji, ki je bil poslan na potresno področje le dan po potresu. Tam je organiziral »potresno službo«. »Zgodbo« o potresu osvetljuje še podpoglavje o poročilih o potresu, kakor jih kažejo primarni arhivski viri, zlasti viri pristojnih političnih in vojaških oblasti. Iz njih vejeta zlasti občutka nemoči in obupa, vidno pa je tudi sočustvovanje od najvišjih predstavnikov države, dežel do lokalnih oblasti. Dodatek k sliki o dogajanju na potresnem področju je poglavje o usodi frančiškanskega samostana. Samostan je bil namreč največji, obenem pa tudi umetnostno-zgodovinsko najpomembnejši gradbeni kompleks, ki ga je uničil potres. Obdelano arhivsko gradivo tudi iz frančiškanskega arhiva prikazuje zanimive ter do določene mere nove drobce o poškodbah samostana in njegove cerkve ter o razmerah v samostanu, ki so zavladatale po potresu.

Študija jasno prikazuje tudi trenja in probleme med posameznimi vejami oblasti, tako tudi na lokalni ravni, ko je šlo za pomoč ogroženemu prebivalstvu. Pokazalo pa se je, da so v deželi Štajerski gledali na Brežice tudi z nacionalnega vidika. Brežice so smatrali kot nemško mesto, celo kot zadnji branik nemštva na jezikovni meji. Tudi s tako utemeljitvijo so namreč želeli spodbuditi donatorje, naj pomagajo prizadetemu prebivalstvu, čeprav je bilo prizadeto prebivalstvo, sodeč po popisih potresne škode, v veliki večini slovenskega porekla. Po podatkih iz Specialnega repertorija za Štajersko, izdelanega na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910 in objavljenega na Dunaju leta 1918, je bilo v kraju/mestu Brežice razmerje med meščani nemškega občevalnega in meščani slovenskega občevalnega jezika 777 : 430 v korist nemško govorečih. V okviru sodnega okraja pa se to razmerje bistveno spremeni, saj znaša 870 : 19221 v korist slovensko govorečih.²

Pričujoča študija na mikro ravni prinaša novosti in osvetljuje zlasti težave pri obnovi, ki so bile predvsem posledica vojnega časa, v katerem se je potres zgodil. Vojna, ki je bila za monarhijo v tem času že izgubljena, je namreč opredeljevala in povzročala največ težav pri obnovi potresnega področja. Zato je mogoče le v tem kontekstu prepoznati takratna dogajanja.

2 Specialni krajevni repertorij za Štajersko, Dunaj 1918, str. 4/5.

V študiji sem že zapisal:

»Moj namen, seveda kot zgodovinarja, ni, ne more in ne sme biti, kakršno koli geo-seizmološko vrednotenje doslej opravljenega dela ali poizkus novega vrednotenja. Želim le zgodovinarsko nekoliko dopolniti doslej znano sliko v dogajanjih v tistih januarских dneh leta 1917 ob koncu prve svetovne vojne in v prvi vrsti na osnovi novih primarnih pisnih in fotografskih virov, ki jih hranijo slovenski in avstrijski arhivi.«

Iz zapsanega sledi, da je pomembna značilnost pričujoče študije tudi dejstvo, da je zahtevala mnogo več dela, kot je bilo predvideno in pričakovano. Za še večjo izostri-tev nekaterih elementov odpravljanja posledic potresa, zlasti finančne problematike, bi bilo potrebno imeti vsaj še toliko časa, kot sem ga imel na voljo. Vendar kljub temu menim, da je že sedaj izrisana slika dovolj povedna, saj daje odgovore na ključna vprašanja, ki sem jih v študiji zajel. Vsebino v študiji opisanega dogajanja pa je mogo-če prav razumeti le ob upoštevanju dejstva, da je bil to čas vojne, ki se ni razpletala po željah monarhije.

Ljubljana, januar 2017

Dušan Nečak